

*****

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

*****

УДК 352

І.Г. Довгалюк

здобувач

Національна академія державного управління при Президентіві України

ЦІННОСТІ ЯК ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

У статті проаналізовано поняття “цінності”, “меморіальна діяльність”, “установи та організації, що займаються меморіальною діяльністю” й узагальнено інформацію про форми роботи установ та організацій, які займаються меморіальною діяльністю.

Ключові слова: цінності, меморіальна діяльність, установи та організації, що займаються меморіальною діяльністю.

Нині важливого значення в науці набувають дослідження природи людини, вивчення психологічних відмінностей, особливостей свідомості, формування ціннісних установок з метою здійснення впливу й управління людьми.

Питання прихованих механізмів маніпулювання свідомістю широко обговорюється в ході політичних, ідеологічних та правових дискусій. Їх основне завдання – активувати мислення людей шляхом апелювання до універсальних архаїчних ідей, образів, цінностей та мотивів вибору [1, с. 93].

Формування нової системи цінностей, зокрема історичної пам'яті, вимагає пошуку нових наукових, культурних і просвітницьких парадигм. Аналіз публікацій дає підстави стверджувати, що питанню природи та формування цінностей присвячена значна кількість наукових праць. Цим проблемам приділяли увагу такі відомі українські науковці, як: Е. Афонін, В. Бакіров, О. Злобіна, В. Козаков, В. Новак, О. Радченко, П. Сліпець та ін. Серед західних дослідників слід назвати такі імена, як Г. Алмонд, С. Верба, С. Хантингтон, М. Шелер та інші.

Водночас слід приділити увагу невіршеному до кінця питанню формування суспільних цінностей.

Метою статті є прагнення проаналізувати наукові підходи до поняття цінності та визначити роль духовних цінностей у формуванні суспільної свідомості.

Цінності є стрижнем найважливіших скеровувальних напрямів управлінської діяльності: ідеології, політичної культури та системи державного управління.

Звернемося до природи цінностей. Так, М. Лосський підкреслює різноманітність по-

глядів на поняття “цінності”, зокрема: “Одні виводять ціннісний аспект світу з індивідуально-психічних переживань, інші – з неспіхічних факторів; одні вважають цінності суб'єктивними, інші – наполягають на існуванні також і абсолютних цінностей; одні говорять, що цінність є ставленням, інші – що цінність є якістю; одні вважають цінності ідеальними, інші – реальними, треті – не ідеальними, але й не реальними” [8, с. 225]. Отже, Р. Перрі вбачає цінності в задоволенні: “є тільки одне первісне джерело цінностей, а саме інтереси людини” [7, с. 42]. По-іншому, як продукт культурної діяльності соціуму, розуміє цінності В. Лапін: це “узагальнене уявлення людей про цілі й норми своєї поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано відображають сенс культури окремого етносу й усього людства загалом” [4, с. 5]. М. Гартман виділяє в цінності позачасові, ідеальні, іматеріальні, вічні [3, с. 196].

Український політологічний словник трактує цінності як “об'єкти, явища, ідеї та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї діяльності” [14, с. 719].

Енциклопедія з державного управління визначає цінності як позитивну або негативну значущість об'єктів навколишнього світу для людини, соціальної групи, суспільства в цілому, зумовлену не їх властивостями, а залученням у сферу людської життєдіяльності інтересів і потреб, соціальних відносин; критерій та способи оцінювання такої значущості виражені в моральних принципах і нормах, ідеалах, установках, цілях. У житті суспільства цінності виступають соціально значущими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним із факторів розгор-

тання політичної історії. Цінності відрізняють людину від тварини. Вони становлять фундамент і предметне поле формування культури. Існування культурних цінностей характеризує спосіб буття людства, рівень виокремлення людини з природи. Ціннісний тип світорозуміння зумовлений суспільним способом життя людини, існуванням суспільних потреб. Суспільні цінності виокремлювались з реальних соціальних потреб, поступово набували ідеалізованих рис. Ціннісна свідомість творить власний світ, світ емоційних переживань, ціннісних образів. Цінність є структурним елементом діяльності. Свій ціннісний світ людина вибудовує в процесі предметно-практичної діяльності. У процесі суспільної практики цінності акумулювали в собі потреби, інтереси, емоційні переживання суб'єкта [4, с. 716–717].

Ціннісний світ людини складається із ціннісних образів. Важливими характеристиками цінностей є об'єктивна значущість та суб'єктивна норма, на які теж не можна поширювати поняття істини. Критерії ціннісного вибору завжди відносні, зумовлені поточним моментом, історичними обставинами, оскільки переводять проблему істини в моральну площину [4, с. 716–717].

Духовні цінності – феномен суспільної свідомості, які виступають у формі провідних, значущих соціокультурних орієнтирів: ідеалів, норм, символів, образів, почуттів тощо, що зумовлюють духовний розвиток індивіда чи суспільства в цілому. Духовні цінності можуть бути зафіксовані в продуктах духовної діяльності: творах мистецтва, різноманітних наукових теоріях, системах моральних норм чи настанов тощо. В окрему категорію виділяють загальносуспільні, загальнонародні, національні, класові, групові або особистісні цінності, на основі яких конкретне суспільство чи індивід у конкретний історичний період визначають позитивну чи негативну значущість наслідків людської діяльності. Кожному соціуму властива певна система цінностей, яка визначає особливість його історичного буття упродовж існування.

Цінності існують у взаємодії суб'єктів “особистість – суспільство – держава”, де цінності виступають загальнообов'язковими нормами, правилами поведінки, що формують із сукупності індивідів цілісну соціальну систему суспільства. Цінності визначають характер та способи взаємодії суб'єктів у суспільстві, політиці, державному управлінні [4, с. 718].

Вочевидь, трансформація будь-якого суспільства приводить до зміни системи цінностей, що домінує.

Т. Парсонс переконаний, що стратегічні цілі розвитку держави формуються на підставі цінностей, які лежать в основі майбутньої моделі. Саме цінності виступають

джерелом інституціоналізації влади та держави [10, с. 11].

Філософи Г. Маркузе, Т. Адорно та М. Хайдеггер дотримувались думки щодо “своєрідності модусу існування цінностей: буття речей як речей у їх фізичних та інших якостях та буття тих самих речей як цінності – це різні способи буття одних і тих самих речей” [9, с. 68]. А. Гідденс говорить про два типи ресурсів – “алокативні”, які зумовлені механізмами економіки, матеріальними засобами та предметами, й “авторитарні”, які є духовно-ідеологічними, пов'язаними з політикою та домінуванням одних людей над іншими [17, с. 88].

Ця думка узгоджується, зокрема, з думкою А. Хайека про те, що основоположні цінності виникають у людській доісторії між інстинктом та розумом [16, с. 940]. Цю думку по-своєму висловив А. Фет, зокрема, він зазначає, що “у людській природі є найдавніший шар, що визначається інстинктами, тобто генетичною спадковістю. Цей шар не може бути змінений культурою, попри те, що форми прояву інстинктів залежать від культури й визначають обриси цієї культури...” [15].

За О. Радченком, механізм влади як соціально-історичного феномену є похідним від цінності, котра, у свою чергу, є похідною від інтересів та потреб, і далі – від самої основи життєдіяльності людини – інстинкту [10, с. 12]. Він також робить висновок про тривимірність потреб відповідно до триєдиної сутності людини, оскільки ресурсами життєдіяльності є не тільки ресурси матеріального характеру (їжа, вода, одяг, гроші тощо), а й ресурси комунікативні (інформація, спілкування, знання) та духовні (вірування, самоствердження, патріотизм). Оскільки потреби безпосередньо визначають цінності, можна стверджувати, що ціннісна система суспільства також є тривимірною й цілковито накладається на об'ємну модель потреб-інтересів людини (див. рис.) [10, с. 20–21].

Кожен індивід формує власний набір цінностей та потреб, задоволення яких і становить мету його життя. Значну частину цінностей формує й контролює суспільство, однак суспільство ніколи не зможе контролювати абсолютно всі потреби людини [10, с. 20–21].

Певну частину намагається регулювати державна влада. К. Дейч назвав владу самостійною цінністю, здатною досягати інших цінностей, а політику розглядав як упорядкування та розподіл цінностей у суспільстві авторитарним способом [18, с. 13, 45]. Індивід стикається з тим, що його інтереси перетинаються з подібними інтересами інших членів цієї спільноти. Узгодити суперечливі інтереси може лише суспільство – нормами табу, моралі, права. Задоволення інтересів потребує ресурсів життєдіяльності – матеріальних, комунікативних і духовних благ [10, с. 20–21].

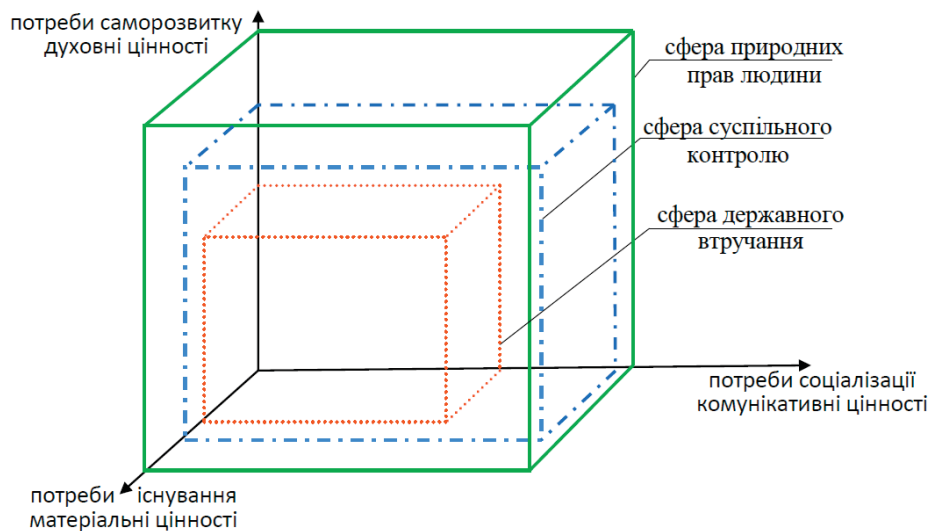

Рис. Тривимірна модель цінностей та потреб людини [10, с. 21]

Серед духовних цінностей – предмет нашої наукової уваги – меморіальна діяльність, яка є продуктом історичної пам’яті. В умовах переходу від однієї соціально-політичної системи до іншої існує необхідність теоретичного осмислення, всебічного аналізу та інтерпретації історичних фактів.

Існування впродовж понад двох десятиліть незалежної України в складі світової спільноти, принципів зміни на політичній карті, природне зменшення учасників та свідків воєнних подій, поступове перетворення історичної пам’яті про війну із синхронної на ретроспективну, повернення уваги людей до свого історичного коріння (родоводу) – усі ці фактори призвели до концептуальних еволюцій у меморіальній діяльності, серед яких слід назвати перехід від класових критеріїв та “естетичної пропаганди” до усвідомлення загальнолюдських цінностей і значення історико-культурної спадщини; розвиток гуманітарних складових історичної дійсності, естетичного смаку й творчої уяви, своєрідного орієнтиру на Людину, її внутрішній світ та духовну культуру.

Увічнення історії дає змогу по-новому сформулювати соціальну місію меморіалу (пам’ятного знака), сконструювати концептуальну модель, яка в кінцевому результаті спрогнозує цільові орієнтири меморіальної діяльності.

Генеруючи новітні концепції та інтерпретації історичного процесу, актуалізуючи історичну пам’ять, державні установи акумулюють і зберігають національну та світову історико-культурну спадщину, проводять фундаментальні й прикладні історико-музезнавчі дослідження, реалізують потужні експозиційно-виставкові проекти, залишаючись суб’єктом культурного і духовного становлення модерної української нації, впливають на формування національної ідеї, відіграють у суспільстві об’єднуючу роль [2].

Держава прагне формувати й розвивати культурну пам’ять, патріотизм, здійснювати та контролювати меморіальну діяльність. Патріотизм (від грец. patria – батьківщина) – соціальний і моральний принцип та почуття, яке виражає любов та відданість громадян батьківщині. Меморіальна діяльність – це творча діяльність, спрямована на увічнення пам’яті про історичних осіб та події. Її основними формами є науково-дослідні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення пам’ятників, науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов’язані з увічненням пам’яті. У зв’язку із цим проблема державно-правового впливу (підтримка й розвиток) на культурну сферу діяльності суспільства є однією з найважливіших для сучасної України.

Меморіальну діяльність здійснюють як державні установи (спеціальні державні відділи та установи, музеї, бібліотеки, меморіальні комплекси), так і громадські об’єднання вказаного в статуті напряму діяльності. Здійснення меморіальної діяльності має свою індивідуальну специфіку. Найважливішим завданням установи, яка здійснює меморіальну діяльність, на сьогодні є збереження культурної спадщини нації. Постійно відтворюючи духовні цінності установи, що опікуються меморіальною діяльністю, забезпечують культурну спадкоємність поколінь за допомогою зберігання пам’яті про минуле й відтворення його кращих гуманістичних традицій.

Робота установи, що здійснює меморіальну діяльність, відбувається в різних напрямках: збирання речових реліквій, книжкових пам’яток і документів у межах відповідної тематики; наукові археологічні, краєзнавчі, філологічні, історичні, мистецтвознавчі та інші дослідження; організація міжнародних конференцій і пам’ятних культурно-просвітницьких акцій; координування й зв’язок з громадськістю; взаємодія з українськими та зарубіжними установами

науки, культури, мистецтва; інформаційна, видавнича та бібліотечно-бібліографічна діяльність тощо.

Причиною появи й розвитку установ та організацій, що здійснюють меморіальну діяльність, зберігають і примножують культурні цінності, можна вважати людську потребу в збереженні пам'яті про своє минуле. Духовна спадщина людства зосереджена, як відомо, не тільки в усній та письмовій історії, а й у речових джерелах, зокрема: у зображених на різних предметах, творах мистецтва, побутових предметах, а також речах, безпосередньо пов'язаних з конкретними людьми та подіями. Установи й організації застосовують різноманітні масові форми популяризації культурної спадщини: встановлення меморіальних дощок, пам'ятників, вечори-зустрічі, театралізовані вистави, показ кінофільмів, радіотрансляції тощо. Щороку зростає кількість заходів й урізноманітнюється зміст проектів, які реалізують, запроваджують інноваційні форми та методи роботи.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що духовні цінності є феноменом суспільної свідомості, які виступають у формі ідеалів, норм, символів, образів, почуттів тощо, що зумовлюють духовний розвиток особистості та суспільства в цілому. Меморіальна діяльність є способом формування духовних цінностей людства.

Список використаної літератури

1. Бельська Т.В. Публічна політика і система владно-суспільних відносин: архетипний підхід / Т.В. Бельська // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во "ДокНаукаДержУпр". – Спец. вип. – Червень, 2013. – С. 93–99.
2. Викулова В.П. Мемориальная деятельность библиотеки: организационно-управленческая концепция : монография / В.П. Викулова ; Департамент культуры г. Москвы, Центр, гор. б-ка – мемор. центр "Дом Гоголя" ; науч. ред. проф. В.К. Клюев ; авт. вступ. ст. М.Д. Афанасьев. – М. : ФАИР, 2009. – 320 с.
3. Горнштейн Т.Н. Проблема объективности ценностей в философии Николая Гартмана / Т.Н. Горнштейн // Проблема ценности в философии. – М. ; Л. : Наука, 1966. – С. 194–218.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України ; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. – 748 с.
5. Лапин Н.И. Модернизация базовых ценностей россиян / Н.И. Лапин // Социологические исследования. – 1996. – № 5. – С. 5–12.
6. Лісовець О.В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. / О.В. Лісовець. – К. : Академія, 2011. – 256 с.
7. Лебедев И.А. Политические ценности как сложный и многомерный объект / И.А. Лебедев // Вестник Московского ун-та. Сер. 12. Полит. науки. – 1999. – № 2. – С. 38–49.
8. Лосский Н.О. Ценность и Бытие. Бог и Царство Божие как основа ценностей. Бог и мировое зло / Н.О. Лосский – М. : Республика, 1994. – 432 с.
9. Перов Ю.В. Философский поиск В.П. Тугаринова / Ю.В. Перов // Тугариновские чтения : материалы научной сессии. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 62–68. – Вып. 1. – Серия "Мыслители".
10. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : [монографія] / О.В. Радченко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2009. – 380 с.
11. Радченко О. Антропологічна природа ціннісної системи суспільства / О.В. Радченко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ – "Магістр", 2008. – Вип. 2 (21). – С. 275–282.
12. Сайт Інституту Україніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrainica.org.ua/ukr/>.
13. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
14. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
15. Фет А. Инстинкт и социальное поведение [Электронный ресурс] / Абрам Фет. – Новосибирск : Сова, 2005. – 650 с.
16. Философский словарь / авторы-составители И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Линецкий, А.В. Шуба. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.
17. Giddens A. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration / A. Giddens – Cambridge, 1984.
18. Deutsch K. Politics and Government. How People Decide Their Fate / K. Deutsch. – Boston : Houghton Mifflin, 1974.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2013.

Довгалюк И.Г. Ценности как феномен общественного сознания

В статье проанализированы понятия “ценности”, “мемориальная деятельность”, “учреждения и организации, занимающиеся мемориальной деятельностью” и обобщена информация о формах работы учреждений и организаций, занимающихся мемориальной деятельностью.

Ключевые слова: мемориальная деятельность, организации, занимающиеся мемориальной деятельностью, ценности.

Dovgalyuk I. Values as a phenomenon of social consciousness

The article analyzes the notions ‘wealth’, ‘memorial work’, ‘institutions and organizations involved in memorial activities’ and summarizes information about the forms of institutions and organizations involved in memorial activities.

Values are the core of management guiding forces: ideology, political culture and public administration system. The world of human values consists of value images. Spiritual values are the phenomenon of social consciousness which are in the form of leading important cultural landmarks: the ideals, norms, symbols, images, feelings, etc. They contribute to the spiritual development of the individual or society as a whole. Spiritual values can be recorded in the products of mental activity: works of art, various scientific theories, systems of moral norms or guidelines and others.

Every society has certain values, which determine the peculiarities of its historical being during the period of its existence. The values exist in the interaction ‘individual – society – state’. The values determine the nature and ways of actors, politics and public administration interacting in the society. Obviously, the transformation of any society leads to the changes in the dominant system of values.

The state seeks to create and promote cultural memory, patriotism, to implement and monitor memorial activities. In this context, the problem of state-legal influence (support and development) on the cultural sphere of the society is one of the most important ones for the present-day Ukraine.

Memorial activities are carried out both by government agencies (special government departments and institutions, museums, libraries, memorials) and by public associations. The most important task of the institution that carries out memorial activities is to preserve the cultural heritage of the nation.

Agencies which provide memorial activities act in a variety of ways: collect relics, book sites and documents within their thematic framework; provide scientific research in archaeology, natural history, philology, history, art and other spheres, organize international conferences and memorable cultural and educational events; coordinate and communicate with the public; cooperate with Ukrainian and foreign of scientific, cultural, art institutions; lead informative, publishing and bibliographic activities, etc.

Constantly recreating spiritual values, institutions dealing with memorial activities provide cultural continuity of generations by keeping the memory of the past and reviving its best humanistic tradition.

Key words: values, memorial activities, community organizations involved in memorial activities.